

W przededniu pożaru. Problem kozacki i wojsko zaporoskie w I poł. XVII w.

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Cytat za: artykuł *Chadzki kozackie*, Wikipedia.org.
- Cytat za: Stefan Ciara, artykuł *Kniaziowie Wiśniowieccy*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2011.
- Cytat za: artykuł *Kozacka Ukraina w oczach cudzoziemca*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie na podstawie: Zbigniew Wójcik, „Mówią Wieki” 1960, nr 2.

- Źródło: *Ordynacja wojska zaporoskiego rejestrowego w służbie Rzeczypospolitej będącego*, [w:] Władysław A Serczyk, *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław, 1984, s. 340–341.

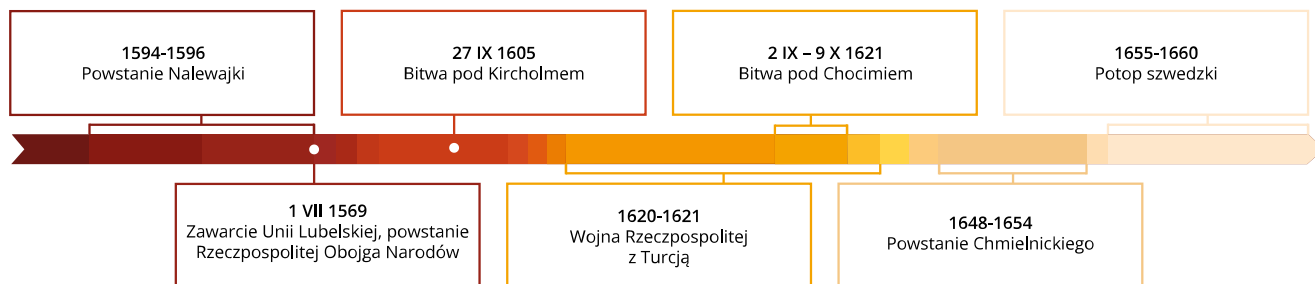
W przededniu pożaru. Problem kozacki i wojsko zaporoskie w I poł. XVII w.

Józef Brandt, *Obóz Zaporozców*, obraz z końca XIX w.

Źródło: Józef Brandt (1841–1915), olej na płótnie, Muzeum Narodowe w Warszawie, Wikimedia Commons, domena publiczna.

„To ziemia nie moja, nie twoja, jeno Bogu należąca” – tak określano ponad 200-kilometrowy obszar rozciągający się na południowo-wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej i sięgający do pierwszych ułusów tatarskich. Przepływający tamtędy Dniepr wraz z wznoszącymi się z toni wodnej skalnymi progami (porohami) uniemożliwiał sprawną żeglugę i czynił te tereny nieosiągalnymi dla władzy państwowej. To tutaj swoją przystań znaleźli zbiegli chłopcy, osoby, które weszły w konflikt z prawem, i w końcu amatorzy niezależnego trybu życia. Bliskie sąsiedztwo chanatu krymskiego powodowało, że głównym zajęciem tych ludzi stała się walka. Tworzyli oni dobrze wyszkolone, bitne i śmiałe wojsko. Rzeczpospolita nieraz odwoływała się do jego pomocy. Jednak ci, którzy mieli wspomagać państwo w przygranicznych walkach z Tatarami, wkrótce stali się dla niego największym problemem. Nabrzmiwający konflikt doprowadził wreszcie do wielkiej eksplozji na Ukrainie i wojny domowej w połowie XVII w., która stała się jedną z ważniejszych przyczyn kryzysu Rzeczypospolitej.

<cite>List chana krymskiego [w:] Z. Wójcik, *Wojny kozackie w dawnej Polsce*, Kraków 1989, s. 5.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, kim byli Kozacy i dlaczego wojsko kozackie cieszyło się opinią skutecznego.
- Sprawdzisz, czego historyk może się dowiedzieć z XVII-wiecznej mapy.
- Poszukasz rozwiązania „problemu kozackiego” w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej.
- Omówisz, jakie są różnice w interpretacji powstań kozackich między historykami polskimi a ukraińskimi, i zaproponujesz, jak powinni prowadzić dialog.

W wyniku tego wydarzenia na tych terenach nastąpił szybki wzrost majątków magnackich. W pierwszej połowie XVII w. 12 rodów magnackich skupiło w swoich rękach ponad 80 proc. ziemi na Ukrainie. Procesowi temu towarzyszyła powolna **polonizacja** tamtejszej – ruskiej – elity politycznej. Rozrost własności ziemskiej powodował wzrost zapotrzebowania na chłopów. W interesie możnowładców leżało zatem wprzęgnięcie jak największej liczby osób, w tym przede wszystkim Kozaków, w system

Rejestr

Ważnym punktem zapalnym w stosunkach między Rzeczpospolitą a Kozakami był tzw. **rejestr kozacki**. Był to spis Kozaków zaciągniętych na służbę króla polskiego do obrony jej południowo-wschodnich granic przed najazdami tatarskimi. Pierwszy spis został utworzony przez Zygmunta Augusta po unii lubelskiej i liczył pierwotnie 500 osób. Kozacy wciągnięci do rejestru mieli zagwarantowaną wolność osobistą, wszelkie procesy sądowe przeciwko nim zawieszano oraz otrzymywali żołd. Ci, którzy nie zostali zaliczeni w poczet Kozaków rejestrowych, byli traktowani jak chłopci pańszczyźniani. Oczywiście jest więc, że Kozacy domagali się poszerzenia rejestru. Z czasem liczba Kozaków rejestrowych wzrosła z 500 do 6 tys., ale i tak liczba chętnych była znacznie wyższa. Żądania zwiększenia rejestru były jedną z ważniejszych przyczyn wybuchów powstań kozackich.

Strona tytułowa rejestru kozackiego w 1649 r. Widać napisaną cyrylicą tytułaturę króla Jana Kazimierza.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Kij i marchewka

Po dwóch wielkich powstaniach kozackich z końca XVI w. nastąpił na ziemiach ukraińskich 30-letni okres pokoju. Narastające napięcie musiało jednak prędzej czy później doprowadzić do eksplozji. W połowie lat 20. XVII w. doszło do kolejnych wystąpień kozackich. Miały one charakter antyszlachecki i antypolski. Kozacy domagali się m.in. zwiększenia rejestru, odnowienia

hierarchii prawosławnej i ograniczenia koncentracji ziemi w rękach rodów magnackich. Rzeczpospolita starała się uśmierzyć niezadowolenie Kozaków czy to na drodze pewnych ustępstw, czy to odbierania im większości przywilejów. Powstania kozackie stanowiły preludium do wybuchu wielkiego buntu w 1648 r., który wstrząsnął podstawami Rzeczypospolitej i przyczynił się do jej kryzysu.

Powstania Kozackie

Nazwa	Czas trwania	Konsekwencje
powstanie Kosińskiego	1591-1593	przegrana Kozaków, przywódcy skazani na śmierć, amnestia dla pozostałych, zachowanie rejestru
powstanie Nalewajki	1594-1596	przegrana Kozaków i chłopów, odebranie przywilejów, późniejsza amnestia

Jakub Ostrzanin, przywódca powstania z 1637 r., hetman Kozaków nierejestrowych. Pochodził ze szlacheckiej rodziny Iskrów herbu Kopacz. W 1633 r. rozpoczął powstanie przeciwko Rzeczypospolitej, po jego klęsce uciekł do Carstwa Rosyjskiego, gdzie się osiedlił.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Nazwa	Czas trwania	Konsekwencje
powstanie Żmąjły	1625	stłumienie powstania, ugoda kurukowska – rejestr zwiększony do 6 tys., obowiązek zaprzestania wypraw na tereny tureckie
powstanie Fedorowicza	1630	stłumienie powstania, ugoda perejasławska – zwiększenie rejestru do 8 tys., zakaz wypraw na posiadłości tureckie
powstanie Sulimy	1635	stłumienie powstania, egzekucja przywódców

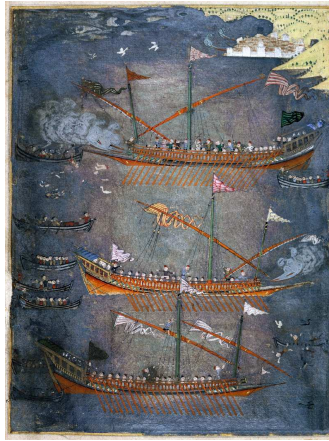
Nazwa	Czas trwania	Konsekwencje
powstanie Pawluka	1637	stłumienie powstania, ograniczono rejestr do 6 tys., ustanowienie przywództwa szlacheckiego komisarza nad Kozakami, wyznaczonego przez sejm, cofnięcie przywilejów np. dotyczących zawieszenia wyroków sądowych, zakaz wypływania na morze
powstanie Ostranicy	1638	stłumienie powstania

W czasach panowania którego władcy doszło do największej liczby powstań na Kozaczyźnie?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., oprac. K. Stojek-Sawicka.

Chadzki kozackie

W XVII w. nastąpiło nasilenie wypraw kozackich na posiadłości tureckie. Były one często odwetem za krwawe najazdy czambułów tatarskich na ziemie ukraińskie. Kozacy poruszali się w tzw. [czajkach](#), małych, zwrotnych łodziach o głębokim zanurzeniu, poruszanych za pomocą wiosł. Nie były one widziane z galer tureckich, dzięki temu mogły dokonywać nocnego abordażu na słabo bronione miasta tureckie i szybko się wycofywać. Kozacy złupili wiele miast portowych, kwitnących ośrodków handlu i rzemiosła. Prawdziwy szok w Turcji wywołało zniszczenie Trapezuntu, do którego żaden nieprzyjaciel od czasów podbojów Osmanów nie śmiał się zbliżyć. W 1615 r. Kozacy dotarli na przedmieścia Konstantynopola, a ogień, który wzniecili, ponoć widziany był nawet z pałacu sułtana.

Starcie tureckich galer z kozackimi czajkami na Morzu Czarnym w 1636 r.

Dlaczego kozackie czajki były dużo zwrotniejsze od tureckich galer?

Źródło: ok. 1636 r., Wikimedia Commons, domena publiczna.

Początkowo Turcja ograniczała się do wysyłania skarg na Kozaków, żądając od króla polskiego powstrzymania najazdów. Działania w tym względzie okazały się bezskuteczne. Porta na przełomie XVI i XVII w. znalazła się w stanie kryzysu i zależało jej na utrzymaniu pokoju z Rzeczpospolitą. Sytuacja się zmieniła w latach 20. XVII w. Najazdy kozackie na posiadłości tureckie nad Morzem Czarnym były jedną z przyczyn rozpoczęcia wielkiego konfliktu z imperium osmańskim.

Heroiczna doba

Skoro Kozacy nastroili Rzeczypospolitej tylu problemów, to dlaczego nie zdecydowano się na likwidację Kozaczyzny? Kozacy tworzyli dobrze wyszkolone i tanie wojsko, do pomocy którego nieraz odwoływała się Rzeczpospolita. Szczególną rolę odgrywali podczas obrony południowych granic przed najazdami tatarskimi. Chanat krymski uniezależnił się w pierwszej połowie XV w. od Złotej Ordy, ale wiek później popadł w zależność lenną od Turcji. Wyprawy łupieskie Tatarów na pogranicze Rzeczypospolitej były głównym źródłem środków materialnych i jeńców, którzy później byli sprzedawani na targach niewolników. Kozacy zapewniali obronę ziem narażonych na najazdy tatarskie bez konieczności zaciągania wojska.

Pomnik Piotra Konaszewicza-Sahajdacznego, hetmana Kozaków rejestrowych. Prowadził on politykę współpracy z Koroną i tą drogą chciał wynegocjować ustępstwa i doprowadzić do zwiększenia rejestru. Za czasów jego przywództwa Kozacy wspomagali Rzeczpospolitą w wielu kampaniach wojennych, a także organizowali wyprawy na tereny imperium osmańskiego.

Co wskazuje na piastowanie godności hetmana?

Źródło: Vladimir Korolev, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Wiek XVII przyniósł początek wielkich konfliktów ze Szwecją i z Rosją. Do wojen tych Rzeczpospolita potrzebowała piechoty zaporoskiej, która wraz z jazdą polską czy litewską stanowiła wyśmienitą armię. Kozacy tworzyli oddziały bitne, śmiałe i dobrze wyszkolone, zaprawione w bojach z Tatarami. Walczyli głównie w szyku taborowym, tworzącym z połączenia wozów bojowych. Uczestniczyli w wyprawie Dymitra Samozwańca na Moskwę oraz wyprawach na Mołdawię. Kozacy odznaczyli się także w bitwie z Turkami pod Chocimiem w 1621 r. Epokę tę zwie się w historiografii heroiczną w dziejach Kozaczyzny, a jej symbolem stał się hetman Piotr Konaszewicz-Sahajdaczny.

Słownik

ataman

(ukr. *отаман*) przywódca kozacki pełniący funkcje polityczne i wojskowe; najwyższą funkcję sprawował ataman koszowy, dowódca obozu Kozaków zaporoskich; atamanami nazywano także dowódców poszczególnych oddziałów (tzw. atamani kureniowi)

Kozaczyzna

tereny zamieszkałe przez Kozaków na południowo-wschodnich terenach Rzeczypospolitej, w bezpośrednim sąsiedztwie chanatu krymskiego, zwane także

Dzikimi Polami (ze względu na to, że nie sięgała tam władza państwowa) lub Zaporozem, co oznaczało, że były to obszary za porożami (skalnymi progami) Dniepru

rejestr kozacki

spis Kozaków zaciągniętych na służbę Rzeczypospolitej, którym wypłacano żołd, objętych przywilejami

ułus

jednostka terytorialna i administracyjna mongolskich i tureckich plemion koczowniczych

chadzki

wyprawy morskie kozackie na tereny tureckie

czajki

łódzie kozackie, małe i o głębokim zanurzeniu, na których Kozacy wyprawiali się na obszary imperium osmańskiego

polonizacja

proces przejmowania języka, kultury i obyczajów polskich

unia lubelska

unia zawarta między Polską a Wielkim Księstwem Litewskim w Lublinie w 1569 r., miała charakter unii realnej i w jej wyniku powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów, składająca się z Korony i Litwy

unia brzeska

unia zawarta między Kościołem prawosławnym na ziemiach Rzeczypospolitej a Kościołem łacińskim w 1596 r., w jej wyniku doszło do likwidacji hierarchii prawosławnej na obszarze Rzeczypospolitej i powstania Kościoła greckokatolickiego (unickiego)

tabor

(od góry Tabor w Izraelu) obozowisko składające się z wozów, zza których broniono się lub prowadzono atak; sposób walki stosowany przez czeskich husytów i Kozaków

Słowa kluczowe

Kozaczyzna, Dzikie Pola, powstania kozackie, rejestr kozacki

Bibliografia

Z. Wójcik, *Dzieje Narodu i Państwa Polskiego, Wojny kozackie w dawnej Polsce*, t. 1 i 2, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1989.

W.A. Serczyk, *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław 1984.

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się ze schematami, a następnie wykonaj polecenia.

OBIEKT MULTIMEDIALNY

KLIKNIJ, ABY OTWORZYĆ NA PEŁNYM EKRANIE

Struktura wojska zaporoskiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

OBIEKT MULTIMEDIALNY

KLIKNIJ, ABY OTWORZYĆ NA PEŁNYM EKRANIE

Oddziały i wyposażenie wojska zaporoskiego. Źródła ilustracji: wikipedia.org, rp.pl.

Źródło: domena publiczna.

Polecenie 2

Omów zalety i mankamenty wojska zaporoskiego. Jakie jego aspekty zadecydowały o tym, że Rzeczpospolita często odwoływała się do ich pomocy?

Tvoja odpowiedź

Polecenie 3

Dlaczego to piechota stanowiła o sile wojska kozackiego?

Tvoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z poniższą ilustracją i wskaż, które stwierdzenie jest prawdziwe, a które fałszywe.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Przedstawiony na rycinie mężczyzna:

	Prawda	Fałsz
pełnił funkcję pułkownika wojska zaporoskiego	☐	☐
pochodził z warstwy drobnej szlachty prawosławnej	☐	☐
należał do wyższej warstwy, prawdopodobnie starszyny kozackiej	☐	☐

Przeanalizuj poniższe ilustracje i rozstrzygnij, która z nich pozostaje w związku z sytuacją opisaną w tekście w części „Przeczytaj”. Uzasadnij odpowiedź.

Ilustracja A

Źródło: Myriam Thyès, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ilustracja B

Źródło: Malis, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ilustracja C

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ilustracja D

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

« Niemal rokroczne „chadzki” kozackie przyczyniły się do znacznego pogorszenia relacji pomiędzy Wysoką Portą a dworem w Warszawie. Kolejni sułtani żądali wywarcia presji na Kozaków i wymuszenia zaprzestania organizowania łupieżczych wypraw. W 1617 armia osmańska Iskandera Paszy w sile około 50 tysięcy ludzi ruszyła na Rzeczpospolitą, ale ostatecznie, 17 września doszło do ugody w Buszy: dowodzący siłami polskimi hetman polny koronny Stanisław Żółkiewski zobowiązał się w imieniu króla Zygmunta III Wazy i Sejmu do ukrócenia kozackich działań [...].

Cytat za: artykuł *Chadzki kozackie*, Wikipedia.org.

Twoja odpowiedź

Zapoznaj się z poniższym fragmentem *Ordynacji wojska zaporoskiego rejestrowego w służbie Rzeczypospolitej będącego* i wykonaj zamieszczone pod nim polecenie. Uzasadnij swój wybór.

“ *Ordynacja wojska zaporoskiego rejestrowego w służbie Rzeczypospolitej będącego*

Lubo to jest nasze szczególne w sprawowaniu państw tych pragnienie szukać takich okazji, w których by doznawali zawsze wierni poddani naszej łaski królewskiej, lecz iz swawola kozacka tak się bardzo wyuzdała, że też uskramiając ją, przyszło wojsko nasze i Rzeczypospolitej przeciwko nim ruszyć i walkę z nimi stoczyć. A gdy za zdarzeniem boskim, jako wszystkich wojsk zastępów Pana, pogromiwszy je i poraziwszy, od Rzeczypospolitej wiszące niebezpieczeństwo odwróciwszy, wszelkie tedy ich dawne prawa, starszeństwa, prerogatywy, dochody i insze godności przez wierne posługi ich od przodków naszych nabyte, a teraz przez tę rebelię stracone na wieczne czasy im odejmujemy, chcąc mieć tych, których losy wojny żywych zostawiły za w chłopcy obrócone pospólstwo.

Źródło: *Ordynacja wojska zaporoskiego rejestrowego w służbie Rzeczypospolitej będącego*, [w:] Władysław A Serczyk, *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław, 1984, s. 340–341.

Wskaż właściwe dokończenia zdań.

1. Powyższy fragment pochodzi z dokumentu uchwalonego w roku...

☐ 1625.

☐ 1594.

☐ 1638.

☐ 1620.

Uzasadnienie

2. Konsekwencją wprowadzonych w dokumencie ustaleń...

- ☐ było załagodzenie napięć wśród Kozaków.
- ☐ była likwidacja Kozaczyzny.
- ☐ był względny spokój na Zadnieprzu przez najbliższe lata.
- ☐ był wybuch kolejnego powstania kozackiego.

Ćwiczenie 4

Przeanalizuj poniższą rycinę przedstawiającą bitwę pod Chocimiem w 1621 r. i udowodnij na jej podstawie, że brały w niej udział oddziały kozackie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tvoja odpowiedź

Przeanalizuj poniższą mapę sporządzoną przez Guillaume'a (Wilhelma) le Vasseur de Beauplan przedstawiającą Dzikie Pola oraz zapoznaj się z notką biograficzną autora. Podaj trzy argumenty sformułowane na podstawie biografii Beauplana, które przemawiają za wiarygodnością tej mapy i jej przydatnością dla historyka badającego dzieje Kozaczyzny.

Źródło: Vasseur de Beauplan, Wikimedia Commons, domena publiczna.

“ Guillaume (Wilhelm) Le Vasseur de Beauplan pochodził z Normandii. Urodził się około roku 1600 w Dieppe. Beauplan od wczesnej młodości poświęcił się karierze wojskowej i inżynieryjno-kartograficznej. W 1630 roku przybył do Rzeczypospolitej, gdzie związał się z hetmanem wielkim koronnym i kasztelanem krakowskim Stanisławem Koniecpolskim. Z jego polecenia udał się na Dzikie Pola, gdzie umacniał twierdze Kudak, Nowy Koniecpol i Krzemieńczug. Beauplan wziął udział u boku hetmana w walkach z powstaniem kozackim w 1637 roku. Po jego stłumieniu udał się na Zaporozże, by odbudować Kudak. Przy okazji zapoznał się z krajem i jego mieszkańcami. Beauplan powrócił do Francji w 1647 roku, gdzie zmarł w 1673 roku.

Cytat za: artykuł *Kozacka Ukraina w oczach cudzoziemcy*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie na podstawie: Zbigniew Wójcik, „Mówią Wieki” 1960, nr 2.

Argumenty:

1.

2.

3.

Ćwiczenie 6

Na podstawie mapy z ćwiczenia 5 wykonaj polecenia.

Znajdź na mapie trzy osady tureckie i wypisz ich nazwy.

Odszukaj na mapie główną wyspę, na której został założony obóz kozacki, i podaj ich współrzędne lub przybliżoną lokalizację.

Określ, jakie elementy współczesnej mapy widać na reprodukcji.

Podaj, czym różni się powyższa mapa od map współczesnych.

Ćwiczenie 7

W 1637 r. wybuchło na Ukrainie powstanie Kozaków nierejestrowych. Na jego czele stanął Paweł Pawluk, samozwańczy hetman. Wydał on uniwersał skierowany do Kozaków i czerni, czyli chłopstwa zamieszkującego Ukrainę naddnieprzańską. Napisz ten uniwersał. Pamiętaj, że twoim celem jest zachęcenie Kozaków i chłopstwa do udziału w powstaniu przeciwko władzy Rzeczypospolitej.

Tvoja odpowiedź

Przeanalizuj poniższy tekst oraz mapę, a następnie opisz przedstawione w tych dwóch źródłach zjawisko z punktu widzenia historyka polskiego i ukraińskiego. Zwróć uwagę na to, w jaki sposób przyczyniło się ono do wzrostu niezadowolenia wśród Kozaków i wybuchu powstań.

((Gniazdem rodowym [Wiśniowieckich] był położony na południowym Wołyniu Wiśniowiec. Ten niemały załazek fortuny był systematycznie powiększany dzięki małżeństwom, spadkobranii i kupowaniu kolejnych dóbr. Ważnym wydarzeniem był, dokonany w 1589 r. przez Aleksandra Wiśniowieckiego, zakup wielkich obszarów w dorzeczu Suły, ciągnących się na przestrzeni ponad 200 km na wschód od Dniepru aż do granicy moskiewskiej. Na tych początkowo niemal bezludnych połaciach rozwinęła się wielka akcja osadnicza, zwłaszcza w dziesięcioleciu złotego pokoju poprzedzającym wybuch powstania Chmielnickiego, gdy nie przeszkadzały bunty kozackie ani poważniejsze najazdy tatarskich czambułów. W tzw. państwie łubniańskim (ze stolicą w miasteczku Łubnie) było przed 1648 r. ponad 40 tysięcy zagród chłopskich, co odpowiadało ok. 250 tysiącom ludności. Całą Rzeczpospolitą Obojga Narodów zamieszkiwało wtedy, jak się ocenia, 10–11 milionów mieszkańców, a przecież Jarema miał niemałe włości także poza Zadnieprzem. Płynące z tych dóbr dochody sięgały, jak się szacuje, setek tysięcy złotych rocznie.

Cytat za: Stefan Ciara, artykuł *Kniazowie Wiśniowieccy*, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2011.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie Mathiasrex, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Tvoja odpowiedź

Ćwiczenie 9

Rola Kozaków w dziejach Rzeczypospolitej nie jest jednoznaczna. Od początku toczył się też dyskurs odnośnie do tego, co zrobić z Kozaczyzną: zlikwidować ją czy nadać jej więcej przywilejów. „Poważne napięcia – pisał znawca problemu, Zbigniew Wójcik – w stosunkach polsko-tureckich, spowodowane wypadkami Zaporozców na czarnomorskie wybrzeże imperium osmańskiego wzmogło w Polsce niechęć czy wręcz nienawiść do nich. Myślano nawet o zupełnej likwidacji Kozaczyzny”. Wypisz argumenty, którymi mogliby się posługiwać przeciwnicy tych projektów. Jakie możliwości „rozwiązania sprawy kozackiej” byś zaproponował/zaproponowała królowi polskiemu?

Tvoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: W przededniu pożaru. Problem kozacki i wojsko zaporoskie w I poł. XVII w.

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1) wyjaśnia wewnętrzne i międzynarodowe uwarunkowania XVII-wiecznych konfliktów Rzeczypospolitej Obojga Narodów;

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku. Uczeń:

1) omawia konflikty wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie panowania Wazów;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia, kim byli Kozacy i dlaczego wojsko kozackie cieszyło się opinią skutecznego;
- sprawdza, czego historyk może się dowiedzieć z XVII-wiecznej mapy;
- szuka rozwiązania „problemu kozackiego” w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej;
- omawia, jakie są różnice w interpretacji powstań kozackich między historykami polskimi a ukraińskimi, i proponuje, jak powinni prowadzić dialog.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja;
- metoda jigsaw.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wstępna:

1. Wyświetlenie na tablicy uczniom tematu oraz celów lekcji, a następnie określenie kryteriów sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Uczniowie interpretują ilustrację okładkową, wskazując na jej powiązania z tematem i celami lekcji.

Faza realizacyjna:

1. Praca z tekstem – metoda jigsaw. Uczniowie odliczają do czterech. Łączą się w zespoły według przydzielonych numerów. Każda grupa opracowuje fragment materiału z sekcji „Przeczytaj”:

grupa 1 – Wzrastające napięcie;

grupa 2 – Rejestr oraz Kij i marchewka;

grupa 3 – Chadzki kozackie;

grupa 4 – Heroiczna doba.

Po zakończeniu pracy uczniowie zmieniają zespoły tak, by w każdym znalazła się przynajmniej jedna osoba z poprzednich grup. Uczniowie dzielą się wiedzą zdobytą wcześniej i uczą się od siebie nawzajem. Chętne/wybrane osoby omawiają na końcu przydzielone zagadnienia. Pozostali uczniowie mogą zadawać pytania i weryfikować przedstawione informacje.

2. Praca z multimedium („Schemat interaktywny”). Uczniowie na podstawie przeczytanego tekstu oraz informacji zawartych w medium układają pytania do quizu dla innych grup dotyczące problemu kozackiego i wojska zaporoskiego. Nauczyciel wraz z uczniami określa zasady rywalizacji i punktowania dobrych odpowiedzi (np. gra na czas lub na ilość poprawnych odpowiedzi).
3. Przeprowadzenie gry w klasie. Nauczyciel lub wybrany uczeń dba o prawidłowy przebieg quizu zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Nauczyciel nagradza zwycięską drużynę, np. ocenami z aktywności.
4. Na zakończenie tej części nauczyciel czyta polecenie 2: „Omów zalety i mankamenty wojska zaporoskiego. Jakiego jego aspekty zadecydowały o tym, że Rzeczpospolita często odwoływała się do ich pomocy?” i poleca uczniom, aby w parach wykonali zadanie w oparciu o wskazówki zawarte w e-materiale. Wylosowana para przedstawia swoją odpowiedź, pozostali uczniowie mogą się do niej ustosunkować, dopowiadając ewentualnie ważne według nich informacje.
5. Utrwalanie wiedzy i umiejętności. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Zapowiada uczniom, że wspólnie będą rozwiązywać ćwiczenia 1–5 (od najprostszych do najtrudniejszych), tj. analizować ilustracje oraz teksty źródłowe dotyczące wojsk kozackich. Wybrana osoba czyta po kolei polecenia. Po każdym przeczytaniem poleceniu nauczyciel daje uczniom określony czas na przygotowanie się. Następnie ochotnik udziela odpowiedzi, a reszta uczniów się do niej ustosunkowuje i proponuje swoje pomysły. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel poleca wybranemu uczniowi albo uczennicy (może być ochotnik) podsumowanie lekcji „W przededniu pożaru. Problem kozacki i wojsko zaporoskie w I poł. XVII w.”. Pyta, który element był dla uczniów trudny i dlaczego.
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.

Praca domowa:

Wykonaj ćwiczenie 9: „Rola Kozaków w dziejach Rzeczypospolitej nie jest jednoznaczna. Od początku toczył się też dyskurs odnośnie do tego, co zrobić z Kozaczyzną: zlikwidować ją czy nadać jej więcej przywilejów. »Poważne napięcia – pisał znawca problemu, Zbigniew Wójcik – w stosunkach polsko-tureckich, spowodowane wypadkami Zaporozców na

czarnomorskie wybrzeże imperium osmańskiego wzmogło w Polsce niechęć czy wręcz nienawiść do nich. Myślano nawet o zupełnej likwidacji Kozaczyzny». Wypisz argumenty, którymi mogliby się posługiwać przeciwnicy tych projektów. Jakie możliwości »rozwiązania sprawy kozackiej« byś zaproponował/zaproponowała królowi polskiemu?».

Materiały pomocnicze:

Z. Wójcik, *Dzieje Narodu i Państwa Polskiego, Wojny kozackie w dawnej Polsce*, t. 1 i 2, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1989.

W.A. Serczyk, *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław 1984.

Wielka Historia Świata, t. 1–12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności), Świat Książki 2004–2006.

Wielka historia Polski, t. 1–10; Oficyna Wydawnicza FOGRA, Kraków 2016.

Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011–2019.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z e-materiałami z sekcji „Schemat”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.

Spis nieopisanych ilustracji

- Ćwiczenie 1 – ilustracja: hetman Kozaków rejestrowych Piotr Konaszewicz Sahajdaczny; domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 1: Model XVI-wiecznego weneckiego galeonu w Museo Storico Navale, Wenecja; lic. CC BY-SA 3.0, Myriam Thyres, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 2: Replika XVII-wiecznego holenderskiego galeonu „Batavia”; domena publiczna, Malis, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 3: Kozackie czajki zdobywają Kaffę – drzeworyt z 1622 r.; domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 4: Uzbrojona karawela João Serrão, 1502 r.; domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 4 – ilustracja: Bitwa pod Chocimiem 1621 r., domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 5 – ilustracja: Dzikie Pola oraz ziemie ruskie I Rzeczypospolitej na mapie Beauplana z 1648 r., domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 8 – ilustracja: Mapa posiadłości polskich magnatów w XVI–XVII wieku; lic. CC BY 3.0, Mathiasrex, Wikimedia Commons.